Kľúčom k úspechu deinštitucionalizácie sociálnych služieb je zmena celospoločenského myslenia a hodnôt

V Banskej Bystrici sa konala konferencia na tému Odkiaľ a kam v procese deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb v SR.

V rámci projektu Podpora integrácie inštitucionalizovaných klientov do lokálnych komunít na príklade pilotného územia, ktorý uskutočňuje MESA 10 v spolupráci s partnermi - Banskobystrickým samosprávnym krajom a Nórskou univerzitou pre vedu a výskum v Trondheime (NTNU Samfunnsforskning AS - nezávislý výskumný inštitút univerzity NTNU, Nórsko) - sa vlani koncom jesene v Banskej Bystrici uskutočnila konferencia s názvom „Odkiaľ a kam v procese deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb v SR“.

Hlavným cieľom konferencie bolo informovať o procese deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb na Slovensku a jeho význame. Ďalšími, čiastkovými cieľmi bolo motivovať hlavných aktérov procesu deinštitucionalizácie a verejnosť k podpore procesu, motivovať verejnosť k akceptácii občanov so zdravotným postihnutím a podpore integrácie, ako aj prezentovať skúsenosti z Nórska.

Na konferencii sa zišlo takmer 140 ľudí z celého Slovenska, pričom najpočetnejšie zastúpenie mal Banskobystrický samosprávny kraj. Na konferencii sa zúčastnili aj zástupcovia Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Združenia miest a obcí Slovenska, mimovládnych organizácií, riaditelia a zamestnanci DSS, experti na proces denštitucionalizácie a v neposlednom rade značný počet klientov z DSS, ale aj klientov integrovaných do komunitných služieb v Banskej Bystrici a Lučenci. Hosťom bol profesor Jan Tøssebro z Nórskej univerzity pre vedu a výskum v Trondheime.

Deinštitucionalizácia = nezávislosť

Program konferencie organizátori zostavili tak, aby účastníci získali najaktuálnejšie informácie o stave procesu deinštitucionalizácie v sociálnych službách na národnej úrovni: od legislatívy po víziu cez regionálnu úroveň na príklade Banskobystrického samosprávneho kraja až po miestnu úroveň. To všetko v konfrontácii so skúsenosťami z Nórska (jednotlivé prezentácie nájdete na webovej stránke www.mesa10.org).

Koordinátorka projektu Oľga Reptová a moderátorka konferencie, nad ktorou prevzal záštitu vtedajší predseda BBSK Vladimír Maňka na úvod uviedla, čo pojem deinštitucionalizácia pre realizačný tím projektu znamená: „Pred nami je veľká reforma, jej náročnosť nevieme vyčísliť ani finančne ani časovo. Reformy však nie sú len o peniazoch a čase, ale najmä o zmene v kvalite života ľudí. Konferencia nám má pomôcť zorientovať sa v procese deinštitucionalizácie a možno aj zodpovedať na otázku v názve konferencie - odkiaľ a kam v procese deinštitucionalizácie v Slovenskej reublike.“

Soňa Holúbková z Rady pre poradenstvo v sociálnej práci začala svoju prezentáciu tým, že účastníkov vyzvala, aby zdvihli ruku tí, ktorí proces deinštitucionalizácie podporujú. Urobila tak približne jedna šestina. Potom už hovorila o tom, čo deinštitucionalizácia znamená, že ide o politický a sociálny proces postupnej zmeny od inštitucionálnej starostlivosti a iných segregačných zariadení k nezávislému životu s podpornými službami v komunite.

Pohľad ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny

Zástupca MPSVR SR Miroslav Cangár predstavil medzinárodné východiská deinštitucionalizácie v SR od Všeobecnej deklarácie ľudských práv až po Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím (OZP), ktorý SR ratifikovala ešte v roku 2010. Z uvedeného dokumentu vyplýva povinnosť zabezpečiť OZP možnosť voľby miesta pobytu, ako aj to, kde a s kým budú žiť, ako aj prístup k celému spektru podporných služieb, ktoré sú nevyhnutné pre nezávislý život v spoločnosti a pre začlenenie sa do nej a zabraňujú izolácii a segregácii v spoločnosti. Predstavil tiež desať spoločných zásad pre transformáciu a deinštitucionalizáciu, definíciu inštitúcie a poukázal na znaky inštitucionálnej kultúry. Priblížil tiež základné rozdiely medzi inštitucionálnou a komunitnou starostlivosťou.

Dôležitou časťou prezentácie bola pasáž o základných dôvodoch deinštitucionalizácie v SR, ktoré vyplývajú tak z medzinárodných dohovorov, ako aj zo skúseností domácej praxe a zo zahraničia s dôrazom na rozvoj komunitných služieb. Tie majú vyšší potenciál mobilizovať miestne a regionálne technické i ľudské zdroje na kvalitné poskytovanie služieb a pracujú komplexne pri napĺňaní individuálnych potrieb klientov. Predstavil základný cieľ deinštitucionalizácie v SR, ako aj krátkodobé a dlhodobé ciele a opatrenia stratégie deinštitucionalizácie. V návrhu legislatívnych zmien na podporu deinštitucionalizácie v zákone č. 448/2008 Z. z. o sociálnych službách sa zameral na individuálny plán, podporu samostatného bývania, službu včasnej intervencie pre deti so ZP a stimuláciu komplexného vývoja dieťaťa, ako aj ďalšími návrhmi.

Záver komplexne spracovanej prezentácie o deinštitucionalizácii systému sociálnych služieb v SR venoval vízii procesu, ktorá má ambíciu v podpore a presadzovaní deinštitucionalizácie prostredníctvom čerpania štrukturálnych fondov v novom programovom období 2014 - 2020 a tiež v reforme opatrovníctva.

Skúsenosti banskobystrickej župy

Zástupcovia Banskobystrického samosprávneho kraja Pavel Červienka a Tatiana Králiková hovorili o procese deinštitucionalizácie na regionálnej úrovni od roku 2005 až po súčasnosť. Dnes, ako uviedli, sú už v štvrtej etape procesu. Spracovali a predložili dva projektové zámery deinštitucionalizácie sociálnych služieb na získanie nenávratného finančného príspevku cez ROP na celkovo 14 stavebných objektov, z toho 11 obytných v celkovej sume 4,3 milióna eur. Zámery sa týkajú DSS Slatinka v Lučenci a DSS v Ladomerskej Vieske - prechodu z kaštieľov do komunitných služieb podporovaného bývania.

A čo ich prekvapilo alebo zmenilo ich cestu v procese deinštitucionalizácie sociálnych služieb? Predovšetkým finančná kríza, nedostatok verejných zdrojov na realizáciu koncepčných zámerov kraja, nevyhnutnosť racionalizácie zariadení sociálnych služieb, ako aj nedostatok vhodných nízkokapacitných objektov vo vlastníctve kraja pre deinštitucionalizáciu.

Z kaštieľa do menších objektov

V ďalších prezentáciách predstavili zástupkyne dvoch zariadení - Denisa Nincová a Miroslava Urblíková - proces deinštitucionalizácie v DSS Slatinka v Lučenci a DSS v Ladomerskej Vieske. Starostlivosť v obidvoch zariadeniach bola situovaná do kaštieľov, z ktorých kaštieľ v Slatinke je zatvorený a je na predaj. Klientov, ktorí v ňom boli umiestnení, už presťahovali do menších objektov. Celý proces deinštitucionalizácie však bude ukončený až po realizácii projektu, ktorý by mal byť finančne podporený z ROP. Ciele projektu DSS v Slatinke sú plne v súlade s prvkami procesu deinštitucionalizácie sociálnych služieb v SR, a to:

- zvýšiť kvalitu poskytovaných služieb v zariadení; zrekonštruovať objekty, v ktorých sa poskytujú sociálne služby tak, aby spĺňali štandardy kvality a boli debarierizované;
- účelovo vybaviť objekty, v ktorých sa poskytujú sociálne služby a vytvoriť priestor na vznik nových komunitných sociálnych služieb.

O tom, že to v DSS myslia s procesom deinštitucionalizácie vážne, sa účastníci konferencie presvedčili aj v časti prezentácie osobných príbehov, ktoré porozprávali Angelika a Roman. Obaja začínajú bývať a žiť samostatne a nezávisle. Zaujímavou časťou v tejto prezentácii bola zmienka o dobrej spolupráci s MsÚ v Lučenci, ako aj spolupráca s platformou za deinštitucionalizáciu sociálnych služieb Z domova domov. Výstupy, ktoré očakávajú v procese denštitucionalizácie, a ktorými sú zníženie celoročných pobytových sociálnych služieb a, naopak, zvýšenie sociálnych služieb poskytovaných ambulantnou formou ako aj poskytovanie nových služieb včasnej intervencie, vytvorenie rehabilitačného centra a podpora samostatného bývania dali jasnú odpoveď na otázku v názve konferencie „Odkiaľ a kam v procese deinštitucionalizácie v SR“.

Pri prezentácii druhého domova sociálnych služieb, ktorý je zaradený do programu deinštitucionalizácie, a to DSS v Ladomerskej Vieske, sa účastníci dozvedeli, prečo sa ráta s deinštitucionalizáciou v tomto zariadení, ako si ju predstavujú v DSS i čo by malo byť jej výsledkom.

ZMOS kladie dôraz na komunitnú prácu

Pohľad Združenia miest a obcí Slovenska na proces deinštitucionalizácie sociálnych služieb prezentovala Božena Kováčová, predsedníčka sekcie sociálnych vecí, zdravotníctva a marginalizovaných komunít Rady ZMOS a starostka Janovej Lehoty. Zamerala sa predovšetkým na komunitnú prácu, ktorá je podľa nej významným prvkom procesu deinštitucionalizácie. Klientov zapája do života komunity, riešenia problémov a rozhodovania, čím im dáva možnosť ovplyvniť to, čo sa s nimi deje. V prezentácii vyslovila aj otázku, či klienti zo zariadení, presťahovaní do komunity, ktorá im je cudzia rovnako, ako aj oni sú cudzí komunite, nezostanú opustenejší. A sama si aj odpovedala, že toto má vyriešiť proces deinštitucionalizácie sociálnych služieb. V závere svojho vystúpenia vyzvala všetkých aktérov procesu deinštitucionalizácie na komunitnú prácu.

Nórska cesta k deinštitucionalizácii

Skúsenosti z procesu deinštitucionalizácie sociálnych služieb v Nórsku prezentoval profesor sociálnej práce z Nórskej univerzity

pre vedu a výskum a technológie v Trondheime Jan Tøssebro.

Prezentáciu rozdelil do niekoľkých častí. Hovoril o diskusii k procesu deinštitucionalizácie v 60. rokoch minulého storočia, ktorá odkryla a pomenovala základné problémy, najmä skutočnosť, že je nevyhnutné odísť z inštitúcií do komunitných služieb, ktoré sa javili lacnejšie. Zdôraznil, že aj keď sa o deinštitucionalizácii sociálnych služieb v Nórsku začalo hovoriť už v 60. rokoch, prechod na komunitnú starostlivosť sa uskutočnil až v rokoch 1991 – 1995, keď klienti prešli do zdravotníckych zariadení na regionálnej úrovni a zodpovednosť prevzala miestna samospráva. Proces deinštitucionalizácie rozdelil do dvoch vĺn: prvej v rokoch 1960 - 1970 a druhej v rokoch 1991- 1995, ktorá už bola nielen o zatváraní inštitúcií, ale najmä o zmene kvality života ľudí so závažným zdravotným postihnutím. Poznamenal tiež, že rozdiel medzi systémom v Nórsku a na Slovensku vidí najmä v tom, že pri návšteve zariadení v SR nezbadal rozdiel medzi veľkými a malými zariadeniami.

Za tendenciou k deinštitucionalizácii vidí troch hlavných aktérov:

- profesionálov - ktorí presadili, že v inštitúcii existuje bariéra pre individuálny rozvoj;
- rodičov a kritickú verejnosť, ktorí spoločne poukázali na problém segregácie (táto myšlienka prišla z USA);
- politickú sféru – na začiatku prevažovala diskusia o nákladovosti pri umiestňovaní ľudí do iných systémov ako inštitúcií, problémy s bývaním a so zamestnanosťou a pod.

Implementácia procesu deinštitucionalizácie sa v Nórsku, ako uviedol, odohrávala na národnej, ale aj miestnej úrovni. Uskutočnili sa významné legislatívne zmeny – prijal sa zákon o deinštitucionalizácii, novela zákona o sociálnych službách , zaviedol sa systém praktického plánovania a prevádzkovania služieb na miestnej úrovni (vzniklo verejné bývanie, úrady práce) a zmenili sa postoje rodičov a zamestnancov inštitúcií.

Výsledkom je zmena kvality života

Výsledky procesu deinštitucionalizácie sa prejavili predovšetkým v zmene kvality života jednotlivcov, najmä v novom bývaní, zamestnanosti, zmene postojov rodičov, v tom, že viac ľudí bolo presťahovaných z inštitúcií do komunitných služieb, kde získali priestor na sebarealizáciu a dostali viac slobody, podotkol Jan Tøssebro. Zamestnanci nestratili prácu, len prešli do inej sféry.

V závere prezentácie poukázal na to, že každý človek potrebuje mať súkromie, väčšie sebaurčenie, viac individuálnej slobody, integrácie, v ktorej je dôležité lojálne okolie a participácia všetkých aktérov procesu deinštitucionalizácie. Odpor verejnosti bol krátky, o čo sa pričinila aj mediálna podpora, ktorá je v tomto procese dôležitá. Zdôraznil tiež, že je neustále potrebné zviditeľňovať ľudí, ktorí boli integrovaní. Dôležité je aj vzdelávanie verejnosti a v neposlednom rade konkrétne prvky zmeny – poskytnutie bývania týmto ľuďom, komunitných služieb, zamestnania. Zmienil sa aj o drobných neúspechoch, najmä spočiatku, keď sa klienti cítili osamotení. Postupne sa však aj tento negatívny prvok vytratil, a to správnym nastavením komunitnej starostlivosti.

Náklady na proces deinštitucionalizácie sú určite dôležitým faktorom, podotkol Jan Tøssebro, Nórsko sa však vzhľadom na svoj sociálny systém týmto problémom príliš nezapodievalo. Reforma stála toľko, koľko stála. Dôležité však bolo, že veľa ľudí dostalo možnosť žiť v nezávislých podmienkach a slobodne. Potvrdil však, že väčšie inštitúcie sú ekonomicky efektívnejšie, ale kvalitou zaostávajú. Nórsko si za svoj cieľ stanovilo kvalitu a tá niečo stojí.

„Nie je jednoduché vám odporučiť, čo je možné použiť z našich skúseností. Naše krajiny majú veľmi odlišný systém v poskytovaní a financovaní služieb aj v ponímaní zmyslu inštitúcie a komunitných služieb. Ale jedno môžem odporučiť: procesu sa netreba báť, skôr či neskôr sa skepsa, ktorá aj u vás vládne, zmení na podporu. Významné sú výstupy, teda to, že viac ľudí dostane možnosť žiť kvalitnejší život a až druhoradou skutočnosťou sa stanú finančné náklady. Proces je potrebné ukotviť v legislatívnej norme, pripraviť pravidlá komunitnej starostlivosti pre jeho aktérov čo je miestna úroveň samosprávy a vytvoriť sociálne siete alternatívnych služieb na komunitnej úrovni," zdôraznil na záver Jan Tøssebro.

x x x

Konferencia dospela k záveru, že kľúčom k úspechu deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb na Slovensku je zmena celospoločenského myslenia a hodnôt, široká spolupráca so spoločným cieľom, tlak a motivácia na posun procesu dopredu (mapovanie stavu deinštitucionalizácie, podpora a zviditeľnenie úspešných projektov a príbehov), ako aj tvorba udržateľného modelu komunity (návrh modelu a príručky pre zakladateľov komunít).

Oľga REPTOVÁ,
MESA 10, koordinátorka projektu

Predbežné výsledky monitoringu DSS a ich klientov v rámci projektu Podpora integrácie inštitucionalizovaných klientov do lokálnych komunít na príklade pilotného územia BBSK (aktivita č. 3 uvedeného projektu)

Cieľom monitoringu, ktorý uskutočnila MESA 10 bolo zmapovať inštitucionalizovaných klientov vo vybraných domovoch sociálnych služieb (ďalej len DSS), ako aj aktuálny stav procesu deinštitucionalizácie vo vybraných DSS.

Monitoring sa uskutočnil 25. až 29. 11. 2013 v 16 zariadeniach: DSS Nová Baňa – Hrabiny, DSS Ladomerská Vieska, DSS Doména Žiar nad Hronom, DSS Prameň Banská Bystrica, DSS Kompa Banská Bystrica, DSS Kotva Brezno, DSS Pohorelská Maša, DSS Lom nad Rimavicou – Drábsko, DSS Veľký Blh, DSS Libertas Lučenec, DSS Slatinka, DSS Bušince (Čelárе-Kirť), DSS Detva – deti, DSS Detva – Piešť II – dospelí, DSS Symbia Zvolen a DSS Zvolen.

Monitoring bol rozdelený do dvoch základných častí: štruktúrované interview – diskusia k vybraným okruhom a doplňujúcim otázkam a prehliadka zariadenia a stretnutia s klientmi.

Interview sa zúčastnilo 50 zamestnancov monitorovaných DSS. Výsledky monitoringu sa budú priebežne spracovávať. Výstupom bude SWOT analýza a štatistické výstupy o klientoch, zamestnancoch a ďalších možnostiach pre integrovateľných inštitucionalizovaných klientov.

Predbežné zistenia:

- Všetci zamestnanci DSS, ktorých sme navštívili, boli pozitívne naklonení procesu integrácie klientov do lokálnych komunít. Medzi jednotlivými klientmi však boli veľké rozdiely, ktoré by si v prípade ich integrácie vyžadovali väčšiu či menšiu mieru asistencie. Objavovali sa názory, že klientov s najťažšími zdravotnými postihmi a veľmi starých klientov nie je možné integrovať.
- V jednotlivých DSS bol evidentný proces transformácie, ktorý smeroval k snahám o rozvoj väčšej samostatnosti klientov a ich voľnosti. Zaregistrovali sme predovšetkým zmenu prístupu ku klientovi, ktorý je založený na individuálnom prístupe. Klient dostáva priestor na uplatnenie samostatnosti, slobody výberu činnosti či aktivity, ktorá mu napomáha rozvoj pre sebarealizáciu alebo získanie nových zručností nevyhnutných pre integráciu do miestnych komunít.
- Medzi jednotlivými DSS boli veľké rozdiely v prístupe ku klientom, ako aj rozdiely v podmienkach kvality ich života. Prejavoval sa vplyv štruktúry klientov a ich diagnóz, prístupu a úsilia personálu, umiestnenia zariadení (ktoré mohli byť viac alebo menej izolované od komunity) a podobne.
- Len veľmi malý počet rodičov a príbuzných sa zaujíma o klientov umiestnených v DSS na celoročný pobyt. Zaznamenali sme aj príklady, keď rodičia zámerne zbavili svoje dieťa spôsobilosti na právne úkony a umiestnili ho do DSS z dôvodov ich finančného prospechu.
- Podmienky klientov v DSS poskytovaných ambulantnou a týždennou formou sa značne odlišovali od podmienok klientov v celoročnom pobyte. Pravidelný kontakt s rodinou a s prostredím, odkiaľ pochádzajú, znamená aj väčšiu mieru integrácie.
- Nedostatočné ohodnotenie zamestnancov v sociálnej oblasti spôsobuje v prevažnej miere existenciu takmer 100 % ženských kolektívov. Najmä v zariadeniach, kde sú umiestňovaní muži s diagnózou schizofrénie a poruchami správania, by bola prítomnosť mužov žiaduca z dôvodov bezpečnosti a lepšieho zvládania krízových stavov.
- V mnohých prípadoch účastníci interview označovali za negatívnu skutočnosť zníženie počtu odborných pracovníkov (na počet klientov).

Medzi ďalšie negatívne skutočnosti možno zaradiť:

- nedostatočnú kooperáciu medzi hlavnými aktérmi procesu deinštitucionalizácie, a to medzi miestnou a regionálnou samosprávou;
- absenciu osvety o procese medzi verejnosťou, ale aj medzi rodičmi klientov;
- negatívne skúsenosti nedávnej centralizácie niektorých činností v zariadeniach (napr. stravovania, kde sme sa stretli so zrušením kuchyne a jej nahrádzaním dovozom stravy, čo negatívne vplývalo na možnosti aktivít klientov);
- absenciu možností vzdelávania, ktoré by viedli k novým možnostiam prípravy na proces DI tak zamestnancov ako aj klientov;
- existenciu silných neprimeraných sociálnych väzieb medzi zamestnancami a klientmi v zariadeniach s celoročnými pobytmi, spojenú s ich podceňovaním.

Medzi zistené pozitívne skutočnosti patria aj:

- individuálne prístupy niektorých zariadení, ktorých výstupom sú názorne spracované pomôcky, či programy pre prípravu klientov na proces DI (podporované bývanie, získavanie sebaobslužných zručností);
- všetci klienti v monitorovaných zariadeniach - až na jedno zariadenie - majú vypracované individuálne plány rozvoja (ďalej len IPR);
- zlepšenie podmienok pre vytváranie nových sociálnych väzieb mimo zariadení, ale aj pre vytváranie nových terapeutických činností;
- poukázanie na časť procesu transformácie, v ktorej sa v minulosti humanizovali podmienky pre klientov, hlavne v oblasti bývania;
- uplatňovanie dobrovoľníckej práce v spolupráci s ÚPSVR;
- existencia tréningových domov, v ktorých sa klienti pripravujú a osvojujú si zručnosti potrebné na samostatnosť v podporovanom bývaní;
- zmiernenie predsudkov obyvateľov a rodičov klientov pri prvom stretnutí s informáciami o procese DI;
- zástupcovia – zamestnanci špecializovaných zariadení, najmä rehabilitačných zariadení s denným pobytom a ambulantnou formou poukazovali na výbornú spoluprácu s rodičmi;
- príklady dobrej praxe – odmena za prácu či činnosť v zariadeniach, zavedenie „miestnej meny" pre motiváciu klientov.

Zamestnanci DSS celkovo hodnotili zmeny za posledných päť rokov vo svojich zariadeniach veľmi pozitívne najmä z hľadiska zavedenia nového režimu - individuálneho prístupu ku klientovi. Vysoko vyzdvihli aj príchod mladých kreatívnych pracovníkov. Zo strany klientov sa ozývali hlasy o spokojnosti s novými možnosťami sa vyjadrovať k zostavovaniu IPR a rozprávali o túžbe navštíviť svoju rodnú obec, rodinu, priateľov, čo im je v istých možnostiach umožnené.

(Zdroj: MESA 10)